

Asia: VN/18059/2020

Lausuntopyyntö luonnoksesta hallituksen esitykseksi eduskunnalle rikoslain muuttamisesta

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

Pääministeri Sanna Marinin hallitusohjelman mukaan rikoslain 6 luvun 5 §:n mukaiseksi koventamisperusteeksi säädetään rikoksen tekeminen sukupuoleen perustuvasta vaikuttimesta. Lopputulos on siis tiedossa, ja sitten on vain kirjoitettava tähän lopputulokseen johtavat perustelut. Tämä lausuntokierros lienee tarkoitettu pelkäksi muodollisuudeksi.

Esityksen perustelut ovat keinotekoiset, väkinäiset ja yksipuoliset. Esityksessä viitataan selvityksiin ja tutkimuksiin ns. vihapuheen ja erityisesti naisiin kohdistuneen vihapuheen yleisyydestä. Esityksessä ei ymmärrettävästi käydä läpi tällaisten tutkimusten metodeja. Kyselytutkimukset eivät lähtökohtaisesti kerro kovin luotettavasti tutkittavasta ilmiöstä eikä lainsäädäntötoimiin pitäisi ryhtyä pelkästään tällaisten tutkimusten perusteella. Vastaajiksi saattaa valikoitua tietyllä tavalla vastaavia eikä voida tehdä yleistyksiä, että koko väestön kohdalla tilanne olisi samankaltainen. Kuten esityksessäkin todetaan, jo käsite "vihapuhe" on käsitteenä epäselvä ja sen sisältö voidaan ymmärtää eri tavoin. On myös mahdollista, että sukupuolten välillä on eroavaisuutta sen suhteen, minkä kokee häiritseväksi vihapuheeksi. Myös sana "kokee" on ongelmallinen, koska sen merkitys akselilla subjektiivinen/objektiivinen voi vaihtua, kun muutetaan aikamuotoa (kokee, on kokenut).

Esityksessä kannetaan huolta erityisesti naisiin kohdistuvasta vihapuheesta. Voidaan kuitenkin kysyä, onko sukupuoli kuitenkaan ollut juurisyy vihapuheen kohteeksi joutumiselle. Valtaosassa tapauksia kyse lienee pikemminkin siitä, että naisuhri on käsitelty aihepiiriä (esim. maahanmuutto) ja esittänyt siitä sellaisia mielipiteitä, jotka ovat aiheuttaneet joissain piireissä voimakkaita vastareaktioita. Jostain syystä kun naispuolista henkilöä haukutaan, käytetään enemmän sukupuoleen tai seksuaalisuuteen liittyviä haukkumasanoja (sukupuoliittuneita uhkauksia ja loukkauksia) kuin miesten kohdalla. Tämä ei kuitenkaan merkitse sitä, että toiminnan motiivina olisi uhrin sukupuoli. Asian näkeminen sukupuolikysymyksenä on tällöin väärä ja yksipuolinen lähestymistapa. Jos vihareaktioiden ja niiden pelon nähdään rajoittavan yhteiskunnallista osallistumista ja

sananvapautta, oikeampi puuttumiskeino olisi esim. laittoman uhkauksen muuttaminen virallisen syytteen alaiseksi aiempaa laajemmin.

Esityksen (s. 12) mukaan sukupuoleen kohdistuvaa vihaa on perusteltua arvioida lainsäädännössä samoin kuin rasismia. Rikoksen uhri ei ole valikoitunut rikoksen uhriksi sattumalta, vaan sellaisen näkyvän ominaisuutensa vuoksi, joka altistaa hänet mahdollisesti jatkossakin rikoksen kohteeksi. Rangaistuksen ankaroittaminen koventamisperustetta soveltamalla on perusteltavissa myös väkivallan uhan tai väkivallan kasvulla. Väkivallan uhan ilmapiiri voi myös lisääntyä yleisellä tasolla, jos sukupuoleen liittyviin vihavaikuttimesta tehtyihin tekoihin ei lainsäädännöllä eikä käytännön tasolla puututa. Sukupuolen ja vähemmistöaseman rinnastaminen tässä yhteydessä on täysin keinotekoisia. Näköpiirissä ei ole Suomessa sellaista kehitystä, että sukupuoleen kohdistuva viha yleisesti ryöpsähtäisi väkivallan käytöksi. Toisilleen vieraiden henkilöiden välisessä väkivallassa uhrina on nyt ja tulevaisuudessa todennäköisimmin mies ilman, että asialla olisi mitään tekemistä sukupuoleen kohdistuvan vihan kanssa.

Tapauksen lukuisuuteen liittyen esityksessä todetaan, että vuonna 2018 käräjäoikeus neljässä tapauksessa kovensi tuomiota vihamotiivin perusteella. Vuonna 2019 tällaisia tapauksia oli kolme. Määriä voidaan pitää hyvin pieninä. Esityksessä on arvioitu, että nyt esitetyn koventtamisperusteen soveltamisessa olisi kyse alle kymmenen rangaistuksen ankaroitumisesta. Voidaan kysyä, onko tarpeen säätää oma erillinen koventtamisperuste näin pientä tapausmäärää varten.

Kansainvälinen vertailu on tehty muihin Pohjoismaihin ja Saksaan. Missään niistä sukupuoli ei ole laissa mainittu koventtamisperuste. Suomi lähtisi tässä asiassa omille teilleen.

Koventtamisperusteiden lisäämisestä rikoslakiin näyttää olevan tulossa jonkinlainen muoti-ilmiö. Myös poliittiset toimijat ovat aktivoituneet asiassa. Poliittinen taho saattaa tätä kautta tavoitella etuoikeutettua asemaa potentiaalisille kannattajaryhmilleen tai tärkeänä pitämilleen asioille. Koventtamisperusteen lisääminen rikoslakiin on helposti havaittava asia ja osoitus siitä, että jotain konkreettista on saatu aikaiseksi. Lakiteknisesti asia on helposti toteutettavissa. Tässä tapauksessa lisätään vain yksi sana muutamaan kohtaan rikoslaissa.

Kaiken kaikkiaan vaikutin on ongelmallinen käsite rangaistuksen määräämisperusteena. Kuten esityksessä todetaan, rikoslaissa on vanhastaan - hyvistä syistä - suhtauduttu pidättyväisesti motiivien eli vaikuttimien mainitsemiseen lainsäädännössä. Jos vaikutin rangaistuksen koventtamisperusteena on väljästi määritelty, se avaa lain soveltajalle mahdollisuuden koventaa rangaistuksia oman arvomaailmansa mukaisesti. Toiseksi, kuten nyt on nähty, se avaa portteja rikosoikeuden politisoitumiselle.

Rikoslain 6 luvun 5 §:n 4 kohdan luettelo koventtamisperusteista on jo nykyisellään aika pitkä. Alkujaan kysymys on ollut joidenkin väitetysti heikommassa asemassa olevien vähemmistöjen

suojelemisesta. Kuten esityksessä todetaan, sukupuoli ei ole mikään vähemmistö. Luettelossa on paitsi synnynnäisiä ominaisuuksia, myös ns. hankittuja ominaisuuksia (uskonto tai vakaumus). Listan piteneminen kertoo osaltaan vanhanajan kasuistisen rikoslainsäädännön paluusta. Ehdotuksia uusiksi koventamisperusteiksi: kieli, ammatti, harrastus, asuinpaikka, pituus, paino. Pitkälti tulitaisiin toimeen arvoneutraalemmilla perusteilla, kuten teon suunnitelmallisuus, uhrin puuttuva myötävaikutus tekoon, osapuolten kokoero jne.

Sukupuoleen perustuva vaikutin rangaistuksen mittaamisen koventamisperusteena perustuu käytännössä sukupuoleen liittyvään vihavaikuttimeen. Vihan tuntemuksia voi kohdistua melkein mihin tahansa asiaan, ilmiöön ja ihmisryhmään. Millä perusteella valitaan ne vihat, jotka saavat rikoslakiin oman nimenomaisen koventamisperusteensa? Minkä takia on korostettava sellaisten tekojen moitittavuutta, joiden vaikuttimena on sukupuoleen perustuva viha? Millä perusteella tyyppillisesti naisiin kohdistuvat sukupuoleen tai seksuaalisuuteen liittyvät ilmaisut ovat erityisasemassa ja moitittavampia kuin muut, esim. yksilöön ja tämän ominaisuuksiin liittyvät vihailmaisut? Miksi naisuhrienemmistöiset rikokset vaativat erityissääntelyä, mutta miesuhrienemmistöiset eivät?

Esityksessä (s. 8) viitataan aikaisempiin esitöihin ja tuodaan esiin mahdollisuus soveltaa rasistista vihavaikutinta laajemmin kuin pelkästään sen vähemmistöryhmän edustajaan, jota suojaamaan säännös on luotu. Sellainen rikos olisi yhtä moitittava kohdistuessaan esim. rasistista kiihottamista ja väkivaltaa vastustavaan henkilöön tai rasistiseksi epäiltyä rikosta selvittävään viranomaiseen. Tällainen vaikutin voitaisiin liittää myös mm. pakolaiskeskuksen henkilökuntaan kuuluvaan henkilöön tai valtaväestöön kuuluvaan epäillyn rikoksen uhrin asiaa ajavaan asianajajaan tai henkilöön, joka ryhtyy puolustamaan väkivaltaisen rasistisen hyökkäyksen kohteena olevaa henkilöä. Nyt aletaankin jo olemaan melko syvissä vesissä. Vaikutinta koskevalla säännöksellä ei siis suojattaisi pelkästään väitetyistä muista huonommassa asemassa olevaa ryhmää, vaan aatetta itsessään. Onko asia ymmärrettävä niin, että kun mielenosoitusta vastaan tehdään hyökkäys, tuomittavaan rangaistukseen vaikuttaa se, minkä asian puolesta ollaan liikkeellä? Jos marssitaan sukupuolten tasa-arvon puolesta, seuraa ankarampi rangaistus, kuin jos marssitaan esim. maahanmuuttoa vastaan? Eri vakaumusten kohtelemisen selvästi yhdenvertaisuutta loukkaavalla tavalla voi johtaa siihen, että asia tulee tuomioistuimesta takaisin bumerangina. Jehovan todistajat vapautettiin asevelvollisuudesta, ja nolostihan siinä lopulta kävi (Helsingin HO 23.2.2018).

Esityksen (s. 15) mukaan sen pääasiallinen vaikutus voidaan nähdä yleisten asenteiden muokkaajana. On kyseenalaista, voidaanko ja pitääkö rikoslakia ja sen koventamisperusteita käyttää asenteiden muokkaamiseen. Avautuu aika huikeita näkymiä, jos rikoslakia aletaan yleisesti käyttämään muokkaamaan kansalaisten asenteita poliittisesti haluttuun suuntaan.

Rikoksen tekemistä uhrin sukupuoleen perustuvasta vaikuttimesta voi olla käytännössä toivottoman vaikeaa näyttää toteen. Asia ei periaatteessa eroa muista teon motiiviin liittyvistä näyttövaikeuksista. Korkeimman oikeuden ratkaisussa 2020:32 oli kysymys siitä, oliko rikos tehty ihonväriin tai etniseen alkuperään perustuvasta vaikuttimesta. Korkein oikeus totesi, että kysymyksessä olevan koventamisperusteen soveltamisen tueksi vedottuja seikkoja arvioitaessa on

perusteltua noudattaa näyttövaatimusta, joka rinnastuu rangaistusvastuun perusteeksi vedottuja seikkoja koskevaan tuomitsemiskynnykseen. Edelleen korkein oikeus totesi, että rikoksen rasisesta motiivista voidaan toisinaan esittää näyttönä vastaajan oma ilmoitus tekonsa vaikuttimista. Vastaaja on saattanut esimerkiksi kertoa ulkopuolisille taikka viesteissä tai kirjoituksissa ilmaista, että hänen suunnittelemansa tai tekemänsä rikoksen motiivi on ollut rasisinen. Jollei vastaaja ole tällä tavoin itse ilmaissut motiiviaan, teon vaikuttimia voidaan yleensä arvioida vain ulkoisesti havaittavien seikkojen perusteella (kohdat 10 ja 11).

Sukupuoleen perustuvan vaikuttimen näyttäminen toteen on vaikeaa jo yksin siitä syystä, että tällaisia tapauksia on esityksenkin mukaan hyvin vähän. Toisaalta, jos kaikki naisiin kohdistuvat rikokset nähdään potentiaalisina uhrin sukupuoleen perustuvasta vaikuttimesta tehtyinä, perattavaa aineistoa riittää. Tuskin tekijä myöskään nimenomaisesti julkitoisi tällaista motiiviaan. Jäljelle jäisi lähinnä tekijän sosiaalisen median viestien penkominen. Vaikka jotain kiinnostavaa löytyisi, tulkintavaikkeudet olisivat edelleen mittavat. Esim. kriittinen suhtautuminen naisliikkeeseen ja sen vaatimuksiin ei vielä ole osoitus naisvihasta. Rangaistaisiinko vääristä mielipiteistä koventamisperusteen muodossa? Oikeudenkäynnissä huomiota siirtyisi itse teosta teon vaikuttimien selvittämiseen. Yksinkertaisesta asiasta voisi tulla monimutkainen.

Esityksessä viitataan myös kritiikille alttiiseen korkeimman oikeuden ratkaisuun 2020:20. Tapauksessa vastaaja oli mm. yrittänyt tunkeutua entisen avopuolionsa asuntoon ja siinä yhteydessä pahoinpidellyt entistä avopuolisoaan törkeästi. Korkein oikeus katsoi, että henkilön menettely oli luonteeltaan erityisen vakavaa ja vaarallista lähisuhdeväkivaltaa ja mm. sillä perusteella kovensi vastaajan rangaistusta. Korkein oikeus viittasi aikaisempaan käytäntöönsä, jonka mukaan perhe- ja lähisuhdeväkivaltatapauksissa, joissa tekijä ja uhri eivät ole tasavertaisessa asemassa vaan uhri tarvitsee erityistä suojelua, teon vahingollisuus ja vaarallisuus sekä tekijän syyllisyyden aste puoltavat rangaistuksen mittaamista yleistä rangaistuskäytäntöä ankarammaksi. Kyseisessä tapauksessa kysymys näyttää kuitenkin olleen jo eronneista ja erillään asuneista entisistä avopuolisoista. Tapauksen perusteluista ei ilmene mitään sellaista konkreettista seikkaa tai olosuhdetta, joka osoittaisi, että uhri olisi ollut erityisen haavoittuvassa asemassa. Minkä takia ei käsitellä samalla tavalla tapausta, jossa vastaava teko kohdistuu esim. työpaikan tai harrastuksen kautta syntyneeseen kontaktiin uhrin ja tekijän välillä? Voidaan ajatella, että on tarve suojata erityissäännöksellä sellaista henkilöä, johon kohdistuu tavanomaista suurempi rikoksen uhka. Tällöin pitäisi kuitenkin olla johdonmukainen ja koventaa rangaistusta myös muissa tilanteissa, joissa uhrilla on (omiin valintoihinsa liittyen), tavanomaista suurempi uhka joutua rikoksen kohteeksi. Tällöin koventamisperusteella voitaisiin suojata esim. rikosllisjengin nykyisiä tai entisiä jäseniä, paljon yöelämässä liikkuvia sekä sellaisella alueella asuvia, jossa tapahtuu paljon rikoksia. Korkeimman oikeuden ratkaisussa 2020:20 rangaistuksen koventaminen näyttää perustuneen pelkästään henkilön statukseen entisenä avopuolisona. Henkilön statukseen perustuvan koventamisperusteen ei soisi kuuluvan Suomen oikeusjärjestelmään. Ratkaisu kuvastaa osaltaan räätälöityihin koventamisperusteisiin liittyviä ongelmia.

Esityksen mukaan uhrin sukupuoli koventamisperusteena ei lisäisi juurikaan kustannuksia eikä vaikuttaisi suuresti viranomaisen toimintaan. Pitää paikkansa, että käsiteltäväksi tulevien tapausten määrä ei kasvaisi, koska kysymys on rangaistuksen koventamisperusteesta. Esityksessä sivuutetaan

kuitenkin täysin se lisätyö ja ajankäyttö, mikä aiheutuu poliisista tuomioistuimeen, kun yritetään selvittää teon motiivia. Tällainen selvittäminen voi olla työlästä, paljon työläämpää, kuin itse rikoksen selvittäminen. Paljon riippuu tietenkin siitä, kuinka usein sukupuoleen perustuvaa vaikutinta lähdetään selvittämään. Jos määrä jää hyvin pieneksi, kuten on oletettavaa, ei kokonaistyömäärän lisäys ole suuri. Sen sijaan jos naiseen kohdistuvissa rikoksissa ryhdyttäisiin laajalti selvittämään tällaista motiivia, lisäresursseja varmaan tarvittaisiin etenkin poliisissa.

Esityksessä tarkastellaan ehdotetun sääntelyn suhdetta perustuslakiin erityisesti sananvapauden kannalta. Tällaisen poliittisen koventamisperusteen kohdalla erityisen tärkeää olisi tarkastella sen suhdetta yhdenvertaisuuteen. Kansalaiset ovat yhdenvertaisia lain edessä. Rikoslain kannalta tämä tarkoittaa mm. sitä, että saman henkilön tekemistä samanlaisista rikoksista ja samanlaiseen seuraukseen johtavista rikoksista pitäisi tuomita samanlainen rangaistus riippumatta siitä, kuka uhri on. On onnetonta, jos lainsäätäjät pitää johonkin ryhmään kuuluvan henkilön henkeä, terveyttä tai muita oikeushyviä arvokkaampina kuin johonkin toiseen ryhmään kuuluvan, mistä osoituksena olisivat erot tuomittavan rangaistuksen pituudessa. Tekijän syyllisyyteen liittyvien perusteiden taas pitäisi olla objektiivisia ja arvoneutraaleja.

Esitys on monessa suhteessa toteuttamiskelvoton.

Timo Antero Lehtonen